

PROF. PHDR. MGR. TOMÁŠ KNOZ, PH.D.
MASARYKOVA UNIVERZITA – FILOZOFICKÁ FAKULTA – HISTORICKÝ ÚSTAV
Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno – tel. 00420/549494119 – E-mail knoz@phil.muni.cz

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

Radka Nokkala Miltová

Ve společenství bohů a hrdinů

Mýty antického světa v české a moravské nástěnné malbě šlechtických venkovských sídel v letech 1650-1690

Práce je vydána:

Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2016, ISBN 978-80-7422-510-8, 428 stran.

Radka Nokkala Miltová je odbornou asistentkou a vedoucí semináře dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Donedávna byla také jednou z profilujících osobností Centra pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách. Jako historička, muzeoložka a především historička umění se dlouhodobě zabývá problematikou nástěnných a nástropních maleb ve šlechtických sídlech období baroka, a to především ikonografickými motivy, které se vrací do antického světa, které jsou brány z literárních děl antiky a které nějakým způsobem oslavují majitele daného šlechtického sídla. Barokní zámek pro ni není pouhým sídlem, není pouze místem, kde aristokratická rodina žije, kde vykonává některé úřední nebo právní úkony. Je také místem, kde se uplatňuje symbolická řeč architektury oslavující aristokrata a kde je také místo pro antikizující i jiné alegorie.

Autorka člení svou práci do dvou základních celků. První z nich, nazvaný Mytologická malba 17. století v Čechách a na Moravě, poskytuje přehled a analýzu vybraných děl. Nokkala Miltová zde odkrývá komunikační osu mezi objednavatelem, umělcem a místem. Výsledkem komunikace na této ose je realizace nástropní či nástěnné malby s antickým tématem: např. Leslie – Harovník – Nové Město nad Metují, Losy – Harovník – Štěkeň, Carpophoro Tencalla – Verdenberg – Náměšť nad Oslavou, Liechtenstein-Castelcorn – Carpophoro Tencalla – Kroměříž, Lobkovic – Giacomo Tencalla – Roudnice nad Labem, Gundakar z Dietrichsteina – Giacomo Tencalla – Libochovice, Thun-Hohenstein – Bragalli – Děčín, Jan Adam z Liechtensteina – Bragalli – Plumlov, anonymní malíř – Rottal – Holešov. Jak je patrné, Radka Nokkala Miltová si zde stanoví základní kritéria pro analýzu monumentálních maleb s tématy múz, antických heroin, antických bohů, personifikací či cyklů z Ovidiových Proměn. Jde tedy prvoplánově o quasi-lexikonovou část, nikoliv ovšem ve smyslu klasické umělecko-historické topografie, nýbrž ve smyslu výběru děl vhodných i k ikonografické a ikonologické analýze. Druhá část knihy Radky Nokkala Miltové je nazvána Mytologické výzdoby v evropském kontextu. Zde již autorka odhlíží od apriorního vztahu k jednotlivým dílům a snaží se naopak zaměřit na některé obsahové a strukturální analýzy. Klade si otázky po struktuře pobělohorské šlechty a jejímu vztahu k reprezentaci zprostředkované uměleckými prostředky, po interpretaci mytologické malby s antickými mýty ve vztahu k mytografickým okruhům nebo po vztahu mytologických maleb ke struktuře a dispozici zámeckých rezidencí. Je samozřejmé, že takto náročně stanovená koncepce vyžaduje velké konkrétní znalosti i obecný nadhled a že některé teze nemohou být vždy do detailu prozkoumány a definovány, nýbrž že v některých případech musí zůstat spíše v určitém náznaku.

V textu Radky Nokkala Miltové se tak vyskytuje několik důležitých vztahových souvislostí. Předně jde o vztah mezi šlechticem a jeho rezidencí a vztah mezi šlechticem a umělcem. Další komunikační osy jsou více abstraktní. Na jedné straně jde o vztah mezi nástropní či nástěnnou malbou a její grafickou předlohou, a také o vztah mezi nástěnnou malbou a literárním textem. A opomenout nelze ani souvislost mezi antikou a barokem, chápaným jako prodloužená renaissance. (Základní praktickou i teoretickou dimenzi hledání uvedených vztahů a souvislostí poskytují v současnosti především práce Friedricha Pollerosse, v sumární podobě potom především stať Polleross, Friedrich: *Das frühneuzeitliche Bildnis als Quelle*. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (edd.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie*

(16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Wien – München 2004, s. 1006–1030), pro přístupy Radky Nokkala Miltové jsou ovšem důležité i stati ze stejného kompendia, které se zabývají otázkami alegorií a emblémů, popř. obrazy historií, jejichž autory jsou Sibylle Appuhn-Radtke a Matthias Pfaffenbichler.)

V knize *Ve společenství bohů a hrdinů* Radka Nokkala Miltová ke svému tématu přistupuje zajímavým a do značné míry novým a průkopnickým způsobem. První část knihy je sřejmě uměleckohistorická. Kolegyně Nokkala Miltová se zde na příkladu několika českých a moravských zámeckých sídel doby baroka zabývá dílem několika předních malířů, autorů nástěnných maleb. Mezi ně patřily například Carpophoro Tencalla, Fabián Václav Harovník, Giacomo Tencalla, Johan Georg Greiner, Giuseppe Bragalli. Tento v podstatě tradiční přístup dějin umění jako dějin umělců potom kombinuje s průnikem s osobnostmi aristokratů, kteří u těchto zmiňovaných umělců daná díla objednávali. Další průnik směřuje k významným šlechtickým sídlům, protože nejen umělec-autor, nejen aristokrat-majitel sídla, ale také to sídlo samo hraje zajímavé uměleckohistorické a kulturněhistorické role. Druhou část knihy lze s jistým zjednodušením nazvat kulturněhistorickou. Autorka zde analyzuje jednotlivá témata, a to ikonograficky a ikonologicky. Klade si otázku, z jakého důvodu a při jakých příležitostech si barokní aristokraté objednávali právě taková témata, nositelem jakých ctností a pozitivních vlastností tato témata z antické mytologie jsou, jaké příběhy z Ovidia a dalších antických autorů vyprávějí, interpretují a nově kontextualizují. Zda například vyjadřují skutečnost, že daný aristokrat se věnuje dvorské dráze nebo vojenské kariéře, zda jsou svázaná s nějakými významnými událostmi v jeho kariéře odborné, životní nebo například rodinné. Tím se zabývá nejen na příkladu českých a moravských alegorických témat a cyklů, ale analyzuje je v širokém evropském kontextu. Dalším zajímavým aspektem předkládané práce je způsob hledání vazeb jednotlivých témat, resp. ikonografických a ikonologických motivů a obsahových náplní ke konkrétním místům ve struktuře zámku, jak jsou umístěována v různých sálech a pokojích. Vzniká tak text, který podle mého názoru dalekosáhle přesahuje úzce chápaný prostor dějin umění a která poukazuje na transdisciplinaritu bádání na pomezí dějin umění a kulturní historie (byť by samozřejmě bylo možné například modulovat kapitulu o barokní šlechtě).

Autorka předkládané habilitační práce Dr. Radka Nokkala Miltová je svým školením historička umění a historička-muzeoložka. Metody uvedených dvou vědních oborů musela ostatně skloubit, aby se jí podařilo vystihnout základní aspekty vizuální sebe prezentace české a

moravské aristokracie barokního období, realizované ve formě nástěnných a nástropních maleb slavnostních pater a křídel venkovských šlechtických sídel. O Radce Nokkala Miltové je známo, že se po dlouhá léta svého odborného působení věnuje raněnovověké ikonografii a ikonologii. To předpokládá nikoliv pouze znalost historického a kulturního zázemí raněnovověkých šlechtických sídel, jejich hospodářské potence a životního stylu zámeckých pánů, znalost výtvarných děl a uměleckého provozu dané doby, ale například také znalost dobové literatury a v neposlední řadě raněnovověké recepce antických bájí, hrdinských eposů, historických a biblických příběhů. To vše Radka Nokkala Miltová ovládá výborným způsobem, a právě tato její znalost je vyzdvihována většinou recenzentů jejích publikací.

Pro dobré uchopení tématu je důležité přesné vymezení jednotlivých sledovaných kategorií – časového rámce, geografického rámce a věcného rámce. Autorka k němu přistupuje ihned v úvodní pasáži své knihy. Zmiňovaným časovým rámcem je 17. století, přičemž za datum ante quem považuje Radla Nokkala Miltová rok 1690. Vysvětluje, že poté se přístup zadavatelů i umělců k antikizující ikonografii jako prostředku reprezentace proměňuje. Jako geografický princip volí autorka území českých zemí (resp. Čechy a Moravu, Slezsko ponechává stranou). Z českých památek jsou zastoupeny například zámky v Novém Městě nad Metují, v Doudlebech, ve Lnářích, v Děčíně, v Radíči z Moravských v Náměšti nad Oslavou, v Kroměříži, v Holešově nebo v Plumlově. Autorce je přitom jasné, že uvedený geografický princip lze považovat spíše za pomocnou kategorizaci. Při vytváření ikonologických freskových cyklů totiž do značné míry záleží na jiných předpokladech. Především vychází z obecných předpokladů, například z obecných zvyklostí daných ikonologickou literaturou a její zvykovou aplikací (co se hodí a je vhodné). Ale také z rodových tradic a intelektuálních ambicí zadavatelů, z jejich sociální sítě, integrace v prostředí panovnického dvora z i propojení na konkrétní umělce. Pokud jde o věcné hledisko, soustředí se autorka na hlavní venkovská sídla české a aristokracie, která považuje za specifickou entitu vyjadřující její životní styl, a to i svou dispozicí (proto zkoumání jednotlivých typů sálů), ale i vztahem mezi náplní uvedeného životního stylu a ikonologickými programy. Lze si samozřejmě položit otázku, zda takto formulovaná vymezení jsou beze zbytku odpovídající a neponechávají některé otevřené prostory (vztahy mezi sídly aristokratické rodiny v různých zemích, vztahy mezi generačními proměnami ikonologické výzdoby překračující rámeček roku 1690, vztahy mezi venkovskými sídly aristokratické rodiny a jejich paláci ve městě a před branami), specifika výjimečných aristokratických rodů/knížecích domů s mnoha sídly, jakými byli například Lichtenštejnové,

vztah mezi ikonologickou akribií a uměleckou kvalitou díla apod.) Zřejmě bychom našli mnoho otázek, které bychom při takovém otevření tématu museli a měli řešit. Zde je ovšem potřeba konstatovat, že autorka předkládané habilitační práce si je uvedených skutečností vědoma a v určených pasážích své knihy se jich přinejmenším dotýká. Zároveň je zřejmé, že takto téma je pro daný výzkum potřeba určitým způsobem vymezit a ohraničit, pokud se nechceme stát oběťmi jeho bezbřehé šíře.

Reprezentovat na pracovišti „brněnské školy dějin umění“ metodu ikonologie a ikonografie není právě lehký úkol, a to především v souvislosti s tradicí a metodami, které zde ztělesňovali Václav Richter a Zdeněk Kudělka (viz studii Kudělka, Zdeněk: *K možností ikonologie*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada uměnovědná F 30, 1981, č. 25, s. 49–54). Ikonologické metodě bylo především vyčítáno, že se nezabývá uměleckou podstatou architektury či výtvarného díla a soustředí se pouze na frekvenci a objasnění příslušných námětů a témat, aniž by reflektovala jejich uměleckou kvalitu a řemeslnou schopnost umělce. Ve skutečnosti se ovšem již v průběhu druhé poloviny 20. století ikonografickým a ikonologickým tématům věnovali i ti historikové umění, kteří se jinak metodologicky opírali o formální rozbor díla. V této souvislosti lze připomenout například studie Milady Lejskové-Matyášové či Jarmily Krčálové (např. Lejsková-Matyášová, Milada: *Grafická předloha a její význam při restaurování maleb a sgrafit*. Památky a příroda 31, 1971, s. 4–16), které se například podobně jako Radka Nokkala Miltová zabývaly zkoumáním grafických předloh pro renesanční a barokní malby či sgrafity frekventovanými na stěnách a arkádách raně novověké architektury. Samozřejmě s tím, že od druhé poloviny 20. století se i metody „brněnské školy dějin umění“ v mnohých ohledech posunuly dopředu a díky Václavu Richterovi a posléze především Jiřímu Kroupovi se transformovaly především v oblasti metodologie. Zásadní roli pak sehrála spolupráce s přední osobností ikonologické školy, jakou je v českých zemích Lubomír Konečný (Lubomír Konečný v devadesátých letech přednášel pro Seminář dějin umění Filozofické fakulty v Brně o ikonologické metodě a spolupracoval i s Výzkumným centrem pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách).

Také Radka Nokkala Miltová v předkládané habilitační práci vychází z identifikace grafických předloh barokních nástěnných maleb a jejich pregnantní identifikace a interpretace. Jako výchozí bod pro ni kromě děl antické literatury na čele s Ovidiem či Vergiliem slouží dobové spisy o mýtologii Natale Contiho a Vicenza Cartariho, ale také z dobové ikonologické a

emblematické literatury, samozřejmě především Cesare Ripy a Joachima Cameraria. Za velmi důležitou skutečnost považují, že Radka Nokkala Miltová daný základní princip hned v několika dimenzích překračuje. Především, své téma chronologicky, geograficky a sociálně vymezuje. I když by třeba bylo možné vést o stanovených hranicích některé polemiky, zásadní věcí zůstává, že takovéto vymezení dává jejímu výzkumu jasnou dimenzi a pevné kontury, jasně definuje zkoumanou skupinu děl. Důležitými aspekty výzkumu materializovaného předkládanou prací je sociálně-historická dimenze. V knize Radky Nokkala Miltové jde o výzkum šlechtických sídel, která jsou rezidencemi určité skupiny aristokracie a je pro ně také typická určitá architektonická a typologická struktura. Proto se autorka s použitím sociálněhistorické a kulturněhistorické metody musí zabývat životním stylem české a moravské aristokracie doby baroka, jakož i podobou, stavební strukturou jejich venkovských zámeckých sídel. Na základě takto definovaných skutečností může autorka zkoumat, nakolik nástěnná malba vychází z antických a antikizujících literárních a obrazových pramenů, nakolik je její podoba předdefinována představami aristokrata o prezentaci vlastní osoby, nakolik jde o obecné rysy dané dobovými zvyklostmi, a v jaké míře se může uplatnit individuální tvůrčí postup umělce. V právě v této poměrně pevně dané struktuře a kombinaci kladení otázek lze spatřovat silnou stránku předkládané knihy Radky Nokkala Miltové.

Radka Nokkala Miltová ve své předkládané práci navazuje na monografii z roku 2009, jež tehdy byla publikovaným zněním autorčiny disertační práce (Radka Nokkala Miltová, *Mezi zalíbením a zavržením, Recepce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*, Brno 2009), jak na to ostatně upozorňují i některé recenze aktuální knihy (srovnej především Jana Zapletalová: Radka Nokkala Miltová, *Ve společenství bohů a hrdinů. Mýty antického světa v české a moravské nástěnné malbě šlechtických venkovských sídel v letech 1650–1690*, Recenze, *Umění* 66, č. 1–2, 2018, s. 119–121). Radka Nokkala Miltová vychází z Ovidiových Metamorfóz jako jednoho z nejvíce frekventovaných ikonografických vzorců v renesanční a barokní malbě. Některé z původních výzkumů potlačuje, jiné naopak rozvíjí a doplňuje je novými výzkumy a atribucemi. Co je důležité, její starší výzkumy jsou novým způsobem kontextualizovány, což předkládané práci dává zcela novou výpovědní hodnotu. Radka Nokkala Miltová se zde nesoustředí pouze na jednoho literárního autora a na jednu skupinu sídel opatřených nástroplními a nástěnnými malbami, nýbrž pokouší se dané téma definovat skrze nenáhodně vymezenou a ikonograficky otevřenou skupinu cyklů maleb a také skrze podstatně širší množinu aristokratických sídel, resp. aristokratických reprezentací, skrze

podstatně širší skupinu barokních aristokratů a podstatně širší skupinu zastoupených malířů. To je důležité, protože odpovědi na takto položené otázky jsou zcela jiné, nežli tomu bylo v případě knihy o Ovidiových Metamorfózách. Proto lze také považovat za důležité, že předkládaná kniha obsahuje kapitoly, které studovanou látku strukturují jiným než lexikálním (podle ikonologických témat) či topografickým (podle aristokratických sídel) způsobem. Nezdá se být proto na škodu, že se autorka vrací k některým sdělením, které již v jiné podobě v odborných časopisech či předchozích monografiích publikovala.

Radka Nokkala Miltová řeší ve své habilitační práci celou řadu otázek svázaných s problematikou nástropního a nástěnného malířství druhé poloviny 17. století v Čechách a na Moravě. Její práce je však velmi cenná i tím, že celou řadu otázek a témat, kterou z pochopitelných důvodů řešit nemůže, explicitně nebo alespoň implicitně nastoluje. Nesmírně důležité jsou otázky po sociálním statusu příslušníka dobových elit a jeho vyjádření prostřednictvím výtvarného díla, resp. vizuální informace. Nepochybně je potřeba si i do budoucna klást otázky po vztahu aristokratického objednavatele díla a umělce. Co je ze strany objednavatele či umělce projevem individuálního či individualizovaného zadání směřujícího k oslavě vlastní osoby a rodu, popř. co je výsledkem individuální umělcovy invence a kreativity? Kdy jde o více či méně pasivní recepci obrazové, například grafické předlohy a kdy nástěnná malba s antikizujícím obsahem vzniká na základě aristokratovy či umělcovy autentické četby antické literatury (analogicky, jako v případě náboženských aktivit se v některých případech jedná o pasivní následování politické linie a jindy o chování na základě hlubokého studia náboženské literatury, jak to analyzuje Thomas Winkelbauer: *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*. Český časopis historický 98, č. 3, 2000, s. 476–540). Zajímavá by byla i doplňující otázka, kdy si objednavatel přináší témata a způsoby jejich zpracování ze svých kavalírských cest do Itálie či umělec ze svých italských studií v mladých letech a jsou tedy předurčeny hlubším školením a hledáním souvislostí a kdy jsou naopak dány spíše prvoplánovým recipováním obvyklých dobových vzorců chování? A samozřejmě, důležité je také klást si otázky po komplexnosti sdělení o velikosti aristokrata a jeho rodu (potažmo o významu umělce), jehož je nástropní a nástěnná malba pouze jednou součástí a kam vedle antikizujících témat patří také témata náboženská, historická a žánrová, ikonologická i emblematická; a k němuž je dospíváno kombinací různých uměleckých prostředků a forem: kromě nástěnných maleb také samotnou architekturou, sochařským programem, štukovými

objekty a dekoracemi. Právě tak to lze spolu s autory příslušných publikací a statí sledovat například prostřednictvím Sálu předků v jihomoravském Vranově nad Dyjí, hlavního sálu ve východomoravských Miloticích, Knížecího sálu v dolnorakouském Rabensburgu nebo Císařského sálu ve slezském klášteře Lubiąż. Radce Nokkala Miltové patří ocenění, že svými jasně ohraničenými studiiemi otevírá cestu k obecnějším charakteristikám mentality raněnovověkých elit zprostředkované barokní kulturou. A samozřejmě, podobně jako tomu bylo u představitelů předchozích generací brněnské školy dějin umění nelze zapomenout ani na vztah mezi ikonologickým poselstvím obrazu a jeho uměleckou kvalitou. Je zřejmé, že jde o neobyčejně složitou konstrukci otázek, jejichž odpovědi se nelze dobrat bez rozsáhlé interdisciplinární a transdisciplinární výzkumné spolupráce. Mimo jiné proto, že mnohé z badatelských metod nezbytných pro nalezení odpovědí leží mimo metodologii dějin umění.

Vzhledem ke skutečnosti, že habilitační práce Radky Nokkala Miltové, je v předkládané podobě ve formě monografie vydané v předním českém nakladatelství a že prošla odbornou i nakladatelskou redakcí, není potřeba se zabývat formálními stránkami práce. Jazyková úroveň práce, formální stránka (včetně poznámkového aparátu, seznamu použitých pramenů a literatury a dalších příloh) i vizuální podoba jsou na předpokládané úrovni.

Z formálního či strukturálního hlediska lze snad vytknout příliš krátký závěr, na druhou stranu si lze ovšem povšimnout, že závěry a shrnující teze Radka Nokkala Miltová formuluje již v kapitolách předcházejících půlstránkovému formálnímu shrnutí (podle něž z výzkumu českých a moravských výzdob vyplývá, že mytologická tematika sleduje několik rovin: 1. příběhy antických mýtů a postav, 2. reprezentaci přírodních sil a pohybů astrálních těles, 3. reprezentační strategie aristokracie 17. století). Autorka si je vědoma i skutečnosti, jež je naznačena i v předchozím odstavci tohoto posudku, totiž že jde o otevřenou otázku a že ke každému analyzovanému mytologickému příběhu by bylo možné najít desítky dalších příběhů. Co je však obzvláště důležité, autorka tímto způsobem došla k zásadnímu závěru. Nalezla cestu, která zdánlivě odtažitý svět antických příběhů a bohů sesouladnit s životním stylem a konkrétními osudy barokních aristokratů i jejich vzdělaných umělců.

Shrnutí:

Předkládaná habilitační práce Radky Nokkala Miltové vychází z dlouhodobého výzkumu autorky. Dosvědčuje, že předkladatelka je v současné době přední českou vědkyní, historičkou umění, zabývající se barokní ikonografií, aplikovanou především ve sféře nástropního a barokního malířství.

Silnou stránkou knihy je nepochybně identifikace maleb a precizní určení jejich grafických a literárních předloh. V tom si Radka Nokkala Miltová zaslouží absolutorium. Za nepochybné klady předkládané habilitační práce ovšem náleží také interdisciplinární přístup, dále schopnost jasné formulace řešených otázek a přehledná struktura knihy. Důležitá je i sdělnost, se kterou složité otázky raněnovověké nástropní a nástěnné malby předkládá čtenáři.

Habilitační práce Radky Nokkala Miltové naplňuje a v mnohém ohledu i překračuje kritéria stanovená pro kvalifikační práci tohoto typu.

S plnou odpovědností mohu doporučit, aby byla Vědeckou radou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity přijata jako součást habilitačního řízení autorky a aby byl na jejím základě Radce Nokkala Miltové udělen akademický titul „docent“.

Prof. PhDr. Mgr. Tomáš Knoz, Ph.D.
Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

V Brně dne 21. 10. 2021